

مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی

اقتصاد به زبان ساده

(شماره ۴۰)

توسعه پایدار

تهیه شده در:

معاونت اقتصادی

مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی

۲۸ مهر ماه ۱۳۹۸

پیشگفتار

به منظور آشنایی هرچه بیشتر علاقمندان با مفاهیم اقتصادی و به کارگیری صحیح این موارد در تحلیل‌های اقتصادی، ایده تهیه و ارائه بروشورهایی با عنوان "اقتصاد به زبان ساده" در معاونت اقتصادی اتاق ایران طرح گردید و توسط مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی به اجرا درآمد. نسخه پیش‌رو، چهلمین خروجی این ایده می‌باشد. به منظور بهبود نسخه‌های بعدی، در انتها یک فرم ارزیابی تهیه و تنظیم گردیده است که خواهشمندیم فرم مذکور را تکمیل و از طریق دبیر کمیسیون خود یا آدرس ایمیل research-center@iccim.ir مرکز تحقیقات را از نظرات ارزشمند خود آگاه سازید.

مفهوم توسعه پایدار

توسعه پایدار^۱ عبارت است از توسعه‌ای که نیازهای نسل‌های کنونی را تأمین کند، بدون اینکه توانایی نسل‌های آینده را در برآوردن نیازهایشان به مخاطره اندازد.^۲ این مفهوم به توسعه‌ای تأکید می‌کند که از نظر اقتصادی پویا و پربازده، از نظر محیط‌زیست غیر مخرب، از نظر اجتماعی عادلانه و از نظر فناوری مطلوب و متناسب باشد.^۳ کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه^۴ نیز آن توسعه‌ای را پایدار می‌داند که به‌واسطه ایجاد تغییر در استفاده از منابع، هدایت سرمایه‌گذاری‌ها، توسعه فناوری‌ها و تغییرات نهادی، با نیازهای حال و آینده سازگار باشد.^۵

بررسی سیر زمانی شکل‌گیری این مفهوم نیز گویای آن است که توسعه پایدار به‌واسطه پیامدهای منفی محیط‌زیستی و اجتماعی ناشی از رویکردهای توسعه یک‌جانبه اقتصادی بعد از انقلاب صنعتی و تغییر نگرش بشر به مفهوم رشد و توسعه اقتصادی پدید آمده است و تلاش دارد که با نگاهی جدید به توسعه، توسعه‌ای همه‌جانبه و متوازن را رقم بزند. به دیگر سخن، توسعه پایدار در کنار رشد اقتصادی و توسعه بشری در یک جامعه، سعی در تحصیل توسعه مستمر ورای توسعه

^۱ Sustainable Development

^۲ سوبوتینا، ۱۳۹۰، ص ۲۳.

^۳ قدیری و ممسنی، ۱۳۹۳، ص ۵۲.

^۴ World Commission on Environment and Development

^۵ پوراصغر سنگاچین و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۴۱.

اقتصادی دارد^۱. در واقع، توسعه پایدار به مدیریت استفاده از منابع طبیعی، اجتماعی، انسانی و اقتصادی در کنار حفاظت از محیط‌زیست تأکید دارد؛ به‌گونه‌ای که بدون آسیب رساندن به محیط‌زیست، پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جوامع حاصل شود و ابعاد توسعه انسانی، به‌ویژه افزایش پایدار و مستمر رفاه را برای نسل امروز و آینده بشر به ارمغان آورد.

ضرورت توجه به توسعه پایدار

جهان امروز با چالش‌های عظیمی روبروست. هزاران نفر در فقر زندگی می‌کنند، نابرابری در درون کشورها در حال افزایش است. بیکاری (به‌ویژه در مورد جوانان) در بسیاری از کشورها به یک نگرانی جدی تبدیل شده است. ظهور تهدیدهای بهداشتی، بلایای طبیعی و شایع، افراط‌گرایی و خشونت‌طلبی، تروریسم و بحران‌های مرتبط با زندگی بشر و بروز آثار نامطلوب تخریب محیط زیست در سطح ملی و بین‌المللی، دستاوردهای چند دهه اخیر حرکت در مسیر توسعه را با تناقضاتی عجیب روبرو ساخته است^۲. از زاویه‌ای دیگر، واقعیت‌های امروز جهان، گویای آن است که بحران‌ها و چالش‌های ایجاد شده در زمینه‌های گوناگون از هم جدا نبوده و نه‌تنها در سطح هر اقتصادی، بلکه در عرصه بین‌المللی نیز بر هم تأثیر می‌گذارند و از هم تأثیر می‌پذیرند. براین اساس، کشورها نمی‌توانند بدون توجه به مسائل توسعه پایدار به توسعه و حیات سالم خود ادامه دهند. از این‌رو، ضرورت تغییر نگاه به فرآیند توسعه از حالت تک بعدی (صرفاً دستیابی به رشد اقتصادی بیشتر) به وضعیتی چندبعدی و جامع‌نگر (در نظر گرفتن جنبه‌های زیست‌محیطی، اجتماعی و انسانی) در چند دهه اخیر و در سطح بین‌المللی احساس شد و رفته رفته کشورها و سازمان‌های بین‌المللی حامی توسعه و محیط زیست دریافتند که در راستای حرکت به سمت توسعه پایدار و مقابله با چالش‌های موجود و پیش‌رو، این مهم ضروری است که سازوکارهایی را بیندیشند و اقداماتی را در دستور کار خود قرار دهند.

^۱ Soubbotina, Tatyana P. (2004)

^۲ سازمان حفاظت از محیط زیست، ۱۳۹۵، ص ۸.

تفاوت الگوی توسعه کلاسیک با توسعه پایدار

الگوهای کلاسیک رشد و توسعه که برای مدت‌های طولانی در جهان بر آن تأکید می‌شد، صرفاً به استفاده بیش‌ازحد از منابع کره زمین خصوصاً سوخت‌های فسیلی تأکید می‌کرد. از زاویه‌ای دیگر، اکثر قریب به اتفاق صاحب‌نظران توسعه کلاسیک، رشد اقتصادی را برای پایان دادن به فقر ضروری می‌دانستند، اما روندها و شواهد از عملکرد الگوهای سنتی توسعه طی چند دهه پس از جنگ جهانی دوم آشکار کرد که رشد اقتصادی، نه‌تنها به پایان فقر منجر نگردید، بلکه هم‌زمان باعث دامن زدن به برخی از مشکلات و تشدید آنها نظیر تخریب فزاینده محیط‌زیست، تداوم فقر و تشدید شکاف میان فقیر و غنی در بسیاری از کشورها شده است.

به‌عنوان مثال، افزایش چهار برابری فرآورده‌های صنعتی جهان در سال ۱۹۳۰ موجب شد تا بعضی از مردمان بسیار ثروتمند شوند، اما فقر گسترده‌تر شود. همچنین بر اساس بررسی‌های برنامه توسعه ملل متحد^۱، در سال ۱۹۹۵ میانگین نسبت درآمد بین کشورهای بسیار ثروتمند و بسیار فقیر از ۳۰ به ۸۲ درصد افزایش یافت. لذا شواهد مورد اشاره این نتیجه را حاصل کرد که نمی‌توان انتظار داشت که چهار برابر شدن ثروت در جهان (حتی اگر با فرض وجود محدودیت‌های کره زمین امکان‌پذیر باشد) به فقر پایان دهد، مگر اینکه نظام جهان از نو برای هدایت نتایج رشد به کسانی که بیشتر نیازمند آن هستند، سازمان‌دهی شود.^۲

بر این اساس در سال ۱۹۹۲ الگوی توسعه پایدار برای بازنگری در رویکرد کلاسیک توسعه مطرح شد که این پارادایم نوین تفاوت ساختاری با الگوی سنتی توسعه دارد. آنچه رویکرد توسعه پایدار را از الگوهای کلاسیک توسعه متمایز می‌سازد، همه‌جانبه‌نگری و فراگیر بودن آن است که در آن بر ابعاد مختلف توسعه تأکید شده و پایداری در ذات این الگو قرار دارد. اهم تفاوت‌های الگوی توسعه پایدار با الگوهای توسعه کلاسیک در جدول شماره (۱) آمده است.

^۱ United Nations Development Program

^۲ مدوز و همکاران، ۱۳۸۷.

جدول ۱- تفاوت‌های اساسی الگوهای توسعه کلاسیک با الگوی توسعه پایدار

الگو توسعه پایدار	الگو کلاسیک توسعه
توسعه پدیده‌ای چند بُعدی	توسعه پدیده‌ای تکی بُعدی
تلاش برای توسعه همه‌جانبه در همه ابعاد	حصول به رشد اقتصادی به هر قیمت
بسترسازی محیط برای رشد فعالیت‌ها	اعطای بارانه فعالیت‌های اقتصادی توسط دولت
فراهم آوردن امنیت توسط نهادهای مدنی	فراهم آوردن امنیت توسط دولت
انتقال فناوری‌های سازگار با محیط‌زیست، استفاده از دانش بومی و توسعه فناوری‌های مشارکتی	انتقال فناوری‌ها و صنایع آلاینده از کشورهای غنی به کشورهای فقیر
نقش‌آفرینی برنامه‌ریزی، سازمان‌های مردمی و چهارچوب‌های نظارتی مردمی برای توسعه	نقش‌آفرینی سازمان‌های بزرگ و نیرومند برای توسعه با محوریت دولت
دولت در نقش قانون‌گذار، تسهیل‌گر در راستای مشارکت‌های مردمی و نهادهای مدنی	دولت در نقش تولیدکننده اصلی و نظارت‌کننده
هدف از توسعه پیشرفت و رفاه انسانی در همه ابعاد	هدف از رشد حداکثر سازی سود و کارایی اقتصادی
تأکید بر طیف گسترده‌ای از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و نهادی	تأکید بر معدودی از شاخص‌های اقتصادی اجتماعی
مسئولیت جمعی و مشارکتی به‌عنوان زیربنای فکری و فلسفی توسعه	فردگرایی به‌عنوان زیربنای فکری و فلسفی توسعه
شعار اصلی توسعه ارتقاء کرامت و رفاه انسانی	شعار اصلی توسعه، توسعه اقتصادی و بالا بردن رفاه انسانی
سرمایه‌گذاری با رویکرد تنوع فعالیت‌ها	سرمایه‌گذاری با رویکرد مقیاس بزرگ
تبدیل کارگر صنعتی به کارگردانشی	تبدیل کارگر یدی به کارگر صنعتی
شاخص موفقیت در توسعه براساس پایداری	شاخص موفقیت در توسعه براساس سودآوری و رشد
منابع طبیعی و محیط‌زیستی به‌عنوان بستر حیات و زیربنای توسعه	منابع طبیعی و محیط‌زیستی به‌عنوان عامل تولید
محاسبه هزینه‌های اجتماعی و محیط‌زیستی	عدم محاسبه هزینه‌های اجتماعی و محیط‌زیستی
سیاست‌گذاری توسعه در سطوح جهانی	سیاست‌گذاری توسعه در سطوح ملی
تأکید بر طیف گسترده‌ای از شاخص‌های اجتماعی، اقتصادی، محیط‌زیستی و نهادی	تأکید بر رشد تعداد معدودی از شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی
فراگیر در نظر گرفتن حوزه جغرافیایی	محدود در نظر گرفتن حوزه جغرافیایی
تأکید بر منافع نسل فعلی و آتی	تأکید بر منافع نسل فعلی

تاریخچه شکل گیری مفهوم توسعه پایدار

بررسی پیشینه تاریخی توسعه پایدار گویای آن است که این اصطلاح برای نخستین بار در دهه ۷۰ میلادی تحت تأثیر عواملی همچون نهضت‌های زیست‌محیطی دهه ۶۰ مطرح گردید و زمینه‌های شکل‌گیری این مفهوم را می‌توان نتیجه اهمیت یافتن محیط زیست در الگوهای رشد اقتصادی دانست.^۱ اما نقطه آغاز حرکت‌های هدفمند به سمت توسعه پایدار به کنفرانس انسان و محیط زیست سازمان ملل در استکهلم سال ۱۹۷۲ باز می‌گردد. پس از آن با شدت یافتن چالش‌های جهانی، بر اهمیت مشارکت جهانی برای دستیابی به یک دستور کار منسجم افزوده شد و از آن پس اجلاس‌های جهانی محیط زیستی بسیاری برگزار شد که وجه مشترک همه این کنفرانس‌ها پرداختن به موضوع‌هایی همچون توسعه پایدار، حکمرانی جهانی محیط زیست و رویکرد اقتصاد سبز برای دستیابی به توسعه پایدار بوده است.

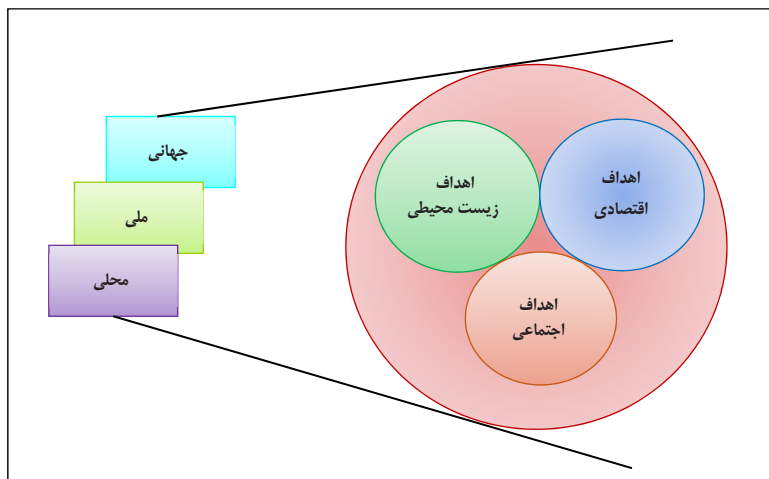
ابعاد و مؤلفه‌های توسعه پایدار

توسعه پایدار با استناد به تعاریف ذکر شده، فرآیندی است که در آن اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی جامعه از طریق تدوین و اعمال سیاست‌ها، انجام اقدام‌های لازم و حمایتی باهم تلفیق می‌شوند و درجایی که امکان تلفیق وجود ندارد، به جستجوی سازوکارهایی می‌پردازد تا بتواند هماهنگی‌های لازم را به وجود آورد. بر اساس این رویکرد سه دسته اهداف اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی تبیین شده و بر مبنای آن نیز سه بُعد یا محیط اصلی شامل محیط اقتصادی، محیط اجتماعی و محیط‌زیستی برای تبیین پایداری تعریف می‌شود که باید در سطوح محلی، ملی و جهانی پیگیری شوند. از این‌رو، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD)^۲ با تأکید بر این سه دسته هدف، چارچوب توسعه پایدار را به صورت شکل شماره (۱)، پیشنهاد می‌کند.

^۱ برگرفته از: (پوراصغر سنگاچین و همکاران، ۱۳۹۴، صص ۲۹-۲۷)، (سازمان حفاظت از محیط زیست، ۱۳۹۱، صص ۱۳۷۸، ۱۳۷۹)، (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵، صص ۴۶)، (نصیری، ۱۳۷۹، صص ۱۱۴)، (مehشورای، ۱۳۷۸، صص ۵۹).

^۲ Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)

شکل ۱- چارچوب توسعه پایدار از منظر سازمان همکاری و توسعه اقتصادی

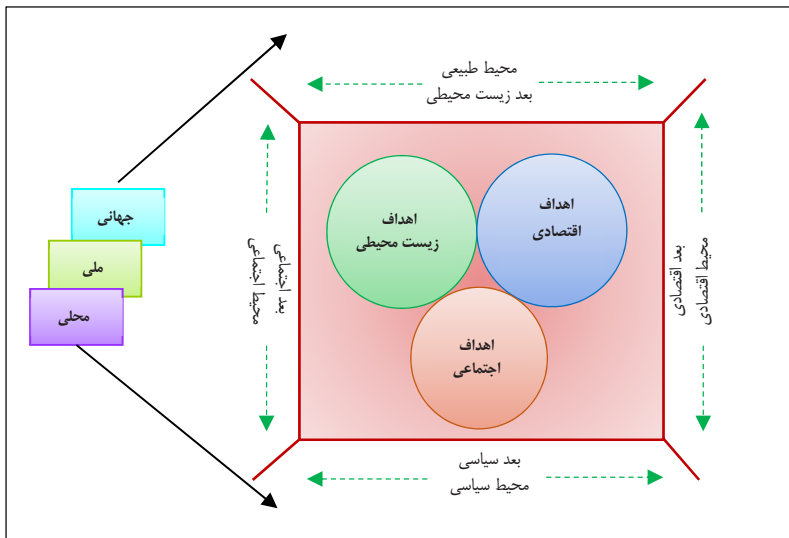

Source: OECD, 2001.

با توجه به آنکه برقراری توازن و ادغام اهداف اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی در چارچوب توسعه پایدار مستلزم داشتن چشم‌انداز بلندمدت، بررسی و تعیین آثار و پیامدهای تصمیم‌های فعلی روی نسل‌های آینده، تدوین و اجرای قوانین و مقررات، همکاری و مشارکت در سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی، انعقاد تفاهم‌نامه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، ترتیبات نهادی و مدیریتی و سایر بسترسازی‌های لازم است. از این‌رو، دستیابی به اهداف پایداری به ساختارهای هدایتی و حمایتی منسجمی نیاز دارد که این نیز خود مستلزم محیط و بُعد اصلی چهارم است که همان محیط سیاسی و بُعد سیاسی می‌باشد. از همین رو است که امروزه حکمرانی خوب به‌عنوان مقوله پذیرفته‌شده در بحث توسعه پایدار مطرح می‌شود و در راستای تحقق هدف توسعه پایدار نقش آفرینی می‌کند. چراکه برای حرکت به‌سوی پایداری، محیط سیاسی مناسب و دموکراتیک می‌تواند کارکرد درخور توجهی در راستای نیل به توسعه پایدار ایفا کند. در شکل شماره (۲)، اهداف، ابعاد و محیط‌های اصلی توسعه پایدار به تصویر کشیده شده است. براساس مراتب یاد شده و با توجه به شکل شماره (۲) مشخص می‌شود که نیل به توسعه پایدار، نیازمند در نظر گرفتن چهار بُعد اصلی است.

- بُعد اقتصادی که رشد اقتصادی و سایر شاخص‌های اقتصادی را در برمی‌گیرد و بر اساس این بُعد، رفاه فرد و جامعه باید از طریق استفاده بهینه، کارایی منابع طبیعی و توزیع عادلانه منافع حداکثر شود.
- بُعد اجتماعی به رابطه انسان و انسان، تعالی رفاه افراد، سلامت و بهداشت و خدمات آموزشی، توسعه فرهنگ‌های مختلف، برابری و رفع فقر مربوط می‌شود.
- بُعد زیست‌محیطی که با حفاظت و تقویت پایه فیزیکی، بیولوژیکی و اکوسیستم مرتبط است و به رابطه طبیعت و انسان می‌پردازد.
- بُعد سیاسی که به قانون، سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی، بودجه‌بندی، نهادسازی، تنوع و تکثرگرایی، احترام به حقوق انسانی و مشارکت مؤثر مردم در تصمیم‌گیری تأکید دارد و به تنظیم وضعیت و شرایط لازم برای تلفیق اهداف مختلف یا ایجاد رابطه مبادله بین آنها برای رسیدن به توسعه پایدار می‌پردازد.

شکل ۲- چارچوب مفهومی، ابعاد و بسترهای محیطی توسعه پایدار

البته باید در نظر داشت که اگرچه موضوع پایداری یک چالش جهانی است، اما پاسخ‌ها و واکنش‌های علمی صرفاً می‌بایست در سطوح ملی و محلی تعریف گردد. به عبارت دیگر، اهداف توسعه پایدار باید به تناسب آمال و علائق جوامع و احترام به ارزش‌ها و سنن جوامع پیگیری شده و این اهداف منعکس کننده ارزش‌های آنان باشد. در حقیقت هیچ نسخه کامل و فراگیری که قابل تسری به تمامی کشورها و مناطق جهان باشد برای نیل به توسعه پایدار وجود ندارد^۱.

الزامات توسعه پایدار

با توجه به مراتب یادشده مشخص می‌شود که پایداری توسعه زمانی می‌تواند به وقوع بپیوندد که عوامل توسعه‌زا برای رسیدن به یک بُعد از توسعه در جهت تخریب ابعاد دیگر توسعه نقش نداشته باشند. به عنوان مثال اگر برای رسیدن به رشد اقتصادی از عواملی استفاده شود که باعث تخریب محیط‌زیست گردند، به سبب آنکه اثرات این تخریب چه در حال و چه در آینده به انسان‌ها برمی‌گردد، این رشد اقتصادی هرچند ممکن است موجب توسعه موقتی در جامعه شود، اما این توسعه از پایداری برخوردار نخواهد بود. از این‌رو، برای نیل به توسعه پایدار لزوماً نیاز به در اختیار بودن مجموعه‌ای از عوامل و شرایط است. کمیسیون جهانی محیط‌زیست و توسعه الزامات زیر را برای رسیدن به توسعه پایدار برمی‌شمارد:

- وجود یک نظام سیاسی که با تأمین امنیت برای شهروندان، آنها را در تصمیم‌گیری‌ها مشارکت دهد.
- وجود یک نظام اقتصادی که بتواند برای تنش‌های ناشی از ناموزونی توسعه، چاره‌اندیشی کند.
- وجود یک نظام تولیدی که ملزم به حمایت از محیط‌زیست باشد و محیط‌زیست را اساس توسعه بداند.
- وجود یک نظام بین‌المللی که الگوهای مناسب و پایدار تجاری را فراهم نمایند.
- وجود یک نظام مدیریتی قابل انعطاف که ظرفیت خود اصلاحی داشته باشد^۲.

^۱ زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵، صص ۶۱-۶۰.

^۲ هارتموت، ۱۳۸۱، ص ۶.

با توجه به الزامات برشمرده، اهمیت برنامه‌ریزی و تدوین نقشه راه برای گذار به سوی توسعه پایدار نمایان می‌شود. همچنین، باید خاطر نشان ساخت که در فرآیند حرکت به سوی توسعه پایدار، نظام سیاسی و دولت‌های ملی (حاکمیت) نقش بسزایی ایفا می‌کنند. به این معنا که باید زمینه‌های لازم برای افزایش ظرفیت‌ها و پویایی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و به‌ویژه زیست محیطی را در درون مرزها و در سطح بین‌المللی فراهم نموده و در تقویت آن گام بردارند. البته باید در نظر داشت که دولت تنها بازیگر در عرصه توسعه پایدار نیست. بلکه در کنار دولت، سایر بازیگران داخلی از جمله جوامع مدنی به ویژه تشکل‌های مردم نهاد، نیروهای سیاسی مخالف، نهادهای بین‌المللی و... نیز در فرآیند نیل به توسعه پایدار نقش مهمی ایفا می‌کنند. در این مسیر تعامل بین کلیه بازیگران و نقش‌آفرینان فرآیند توسعه پایدار و تعامل این نقش‌آفرینان با دولت بسیار حائز اهمیت است.

اتخاذ سیاست‌های اقتصادی سازگار با اهداف توسعه پایدار نیز نقش درخور توجهی را برای دستیابی به توسعه‌ای پایدار ایفا می‌کند. به‌عنوان مثال، پیگیری راهبردهای رشد سبز که به پیشرفت اقتصادی مبتنی بر پایداری محیط زیست، انتشار کربن کمتر، حمل‌ونقل غیر آلاینده، مدیریت پایدار جنگل و توجه به ملاحظات اجتماعی در فرآیند توسعه اقتصادی تأکید دارد، می‌تواند مسیر رشد اقتصادی را با اهداف توسعه پایدار سازگار سازد^۱.

همچنین، تولید اطلاعات در گذار به سوی توسعه پایدار از اهمیت بالایی در دستیابی به توسعه پایدار است برخوردار است. در واقع، ضروریست یک نظام جامع اطلاعاتی در کشورها ایجاد شود که به طور مداوم وضعیت کشور را در شاخص‌های مختلف توضیح دهنده توسعه پایدار رصد کند و نسبت به تغییر وضعیت در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی حساس باشد، تا از این‌گذر چالش‌های فراروی توسعه پایدار در هر کشوری براساس اقتضات آن کشور شناسایی و نسبت به رفع آن سازوکارهایی اندیشیده شود.

^۱ Maclean & Plascencia, (2012).

شاخص‌های توسعه پایدار

هم‌اکنون شاخص‌های پیش توسعه پایدار، براساس اهداف در نظر گرفته شده در سند «دگرگونی و تحول در جهان ما: دستور کار ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار»^۱ تدوین شده‌اند. این سند برای توسعه پایدار مشتمل بر ۱۷ هدف کلان، ۱۶۹ هدف جزئی و ۱۴۰ شاخص می‌باشد. اطلاعات آماری شاخص‌ها براساس گزارش «SDG Index»^۲ ارائه می‌شود. جدول‌های شماره (۲) و (۳) به معرفی ۱۷ هدف اصلی و برخی از مهم‌ترین زیرشاخص‌ها جهت ارزیابی توسعه پایدار پرداخته است.

جدول ۲- اهداف اصلی برنامه آرمان‌های توسعه پایدار (۲۰۳۰-۲۰۱۵)

هدف ۱. پایان دادن به فقر در تمامی اشکال آن و در هر نقطه‌ای
هدف ۲. پایان دادن به گرسنگی، دستیابی به امنیت غذایی و تغذیه بهتر و توسعه کشاورزی پایدار
هدف ۳. ایجاد زندگی سالم و ارتقای رفاه برای همگان و در تمامی سنین
هدف ۴. فراهم‌سازی آموزش فراگیر و ترویج فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر برای همگان
هدف ۵. دستیابی به برابری جنسیتی و توانمندسازی تمامی زنان و دختران
هدف ۶. ایجاد دسترسی و مدیریت پایدار آب و بهداشت برای همگان
هدف ۷. ایجاد دسترسی به منابع انرژی مقرون به صرفه، مطمئن، پایدار و نوین برای همگان
هدف ۸. ترویج رشد اقتصادی مداوم، فراگیر و پایدار، اشتغال کامل و مولد و کار شایسته برای همگان
هدف ۹. ایجاد زیرساخت‌های مقاوم، ترویج صنعتی سازی پایدار و فراگیر، و ترویج نوآوری
هدف ۱۰. کاهش نابرابری در درون و در میان کشورها
هدف ۱۱. ایجاد شهرها و شهرک‌های فراگیر، ایمن، تاب‌آور و پایدار
هدف ۱۲. تضمین الگوهای پایدار تولید و مصرف
هدف ۱۳. اتخاذ اقدام قوری جهت مقابله با تغییر اقلیمی و آثار آن
هدف ۱۴. حفاظت و استفاده پایدار از اقیانوس‌ها، دریاها، و منابع دریایی با هدف توسعه پایدار
هدف ۱۵. حراست، بازسازی و ترویج استفاده پایدار از اکوسیستم‌های خشکی، مدیریت پایدار جنگل‌ها، مبارزه با بیابان‌زایی و تغییر و متوقف‌سازی فرآیند تخریب زمین و متوقف‌سازی تخریب تنوع زیستی
هدف ۱۶. ترویج جوامع صلح‌جو و فراگیر برای توسعه پایدار، ایجاد دسترسی به عدالت برای همگان
هدف ۱۷. تقویت ابزارهای اجرا و احیاء همکاری‌های جهانی با هدف توسعه پایدار

مأخذ: سازمان حفاظت از محیط‌زیست، ۱۳۹۵، ص ۳۶.

¹ Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development

² SDG Index and Dashboards Report 2018.

جدول ۳- اهم زیرشاخص‌های اهداف برنامه آرمان‌های توسعه پایدار (۲۰۱۵-۲۰۳۰)

اهداف SDG	برخی از مهم‌ترین شاخص‌ها
۱ ریشه‌کن کردن فقر	<ul style="list-style-type: none"> - نسبت جمعیت زیرخط بین‌المللی فقر بر اساس جنسیت، سن، وضعیت اشتغال و موقعیت جغرافیایی (شهری و روستایی) - نسبت مجموع مخارج دولت در خدمات ضروری (آموزش، سلامت و حمایت اجتماعی) - نسبت جمعیت تحت پوشش نظام‌ها و سازمان‌های تأمین اجتماعی - نسبت پرداخت‌های انتقالی دولت در بخش زنان، اقشار فقیر و گروه‌های آسیب‌پذیر
۲ ریشه‌کن کردن گرسنگی	<ul style="list-style-type: none"> - شیوع سوءتغذیه - شیوع کوته قدی در میان کودکان زیر ۵ سال - میزان اتلاف مواد غذایی - شاخص ناهنجاری‌های قیمت مواد غذایی - نسبت مساحت اراضی کشاورزی مبتنی بر کشاورزی مولد و پایدار - بهره‌وری منابع (مواد مغذی، آب، انرژی)
۳ سلامتی و تندرستی	<ul style="list-style-type: none"> - نسبت جمعیت بر اساس دسترسی پایدار آنها به داروها و واکسن‌ها - نرخ مرگ‌ومیر کودکان زیر ۵ سال - میزان پوشش خدمات اولیه بهداشتی - تعداد افراد تحت پوشش بیمه سلامت یا نظام سلامت عمومی - تراکم توزیع مدارک سلامت - مجموع خالص کمک‌های رسمی به بخش تحقیقات پزشکی و بخش‌های اصلی سلامت
۴ آموزش با کیفیت	<ul style="list-style-type: none"> - متوسط سال‌های تحصیل - نتایج بین‌المللی ریاضی و علوم در دوره‌های ابتدایی و متوسطه - نسبت معلمان در دوره‌های مختلف تحصیلی که دوره‌های تربیت مدرس را را گذرانده‌اند - نسبت مدرسی که دسترسی به اینترنت، رایانه، آب نوشیدنی و... - درصد افراد در یک گروه سنی خاص که از سطح معینی از مهارت و سواد برخوردارند
۵ برابری جنسیتی	<ul style="list-style-type: none"> - نسبت خشونت‌های بدنی، جنسی و روانی زنان و دختران ۱۵ سال و بالاتر توسط شریک زندگی آنها در ۱۲ ماه گذشته برحسب شکل خشونت - نسبت تعداد کرسی‌های در اختیار زنان در مجالس ملی و دولت‌های محلی - نسبت زنان شاغل در مناصب مدیریتی - نسبت کشورهایی که در آنها چارچوب قانونی (و همچنین حقوق عرف) حقوق برابر زنان نسبت به مالکیت و کنترل اراضی تضمین شده است.
۶ آب سالم و بهداشت	<ul style="list-style-type: none"> - میزان تغییر در وسعت اکوسیستم‌های مرتبط با آب در طول زمان - کیفیت آب آشامیدنی و آب‌های سطحی - نسبت جمعیت مصرف‌کننده از خدمات آب شرب سالم و مدیریت شده - نسبت فاضلاب تصفیه شده
۷ انرژی‌های پاک	<ul style="list-style-type: none"> - میزان سرمایه‌گذاری در بهره‌وری انرژی به‌عنوان درصدی از تولید ناخالص داخلی - میزان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در نقل‌وانتقال مالی مربوط به زیرساخت‌ها و فناوری در خدمات توسعه پایدار - نسبت جمعیت برخوردار از برق و انرژی‌های پاک - سهم انرژی‌های تجدیدپذیر از کل مصرف نهایی انرژی
۸ کار شایسته و رشد اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> - نرخ اشتغال کودکان کار - میزان حمایت از حقوق کارگران - مجموع هزینه‌های دولتی در بخش حمایت اجتماعی و برنامه‌های اشتغال به‌عنوان بخشی از بودجه و تولید ناخالص داخلی - میزان افزایش انطباق ملی با حقوق کار بر اساس منابع سازمان بین‌المللی کار (ILO)

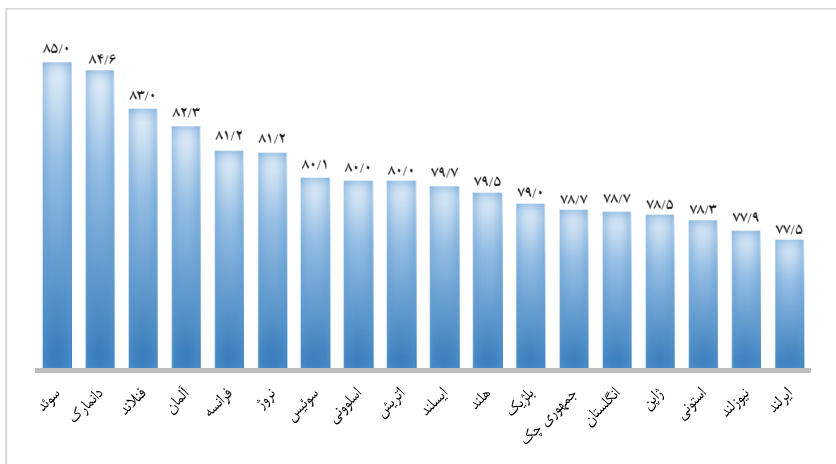
اهداف SDG		برخی از مهم‌ترین شاخص‌ها
۹	صنعت، زیرساخت و نواوری	- نسبت صنایع کوچک از کل ارزش‌افزوده بخش صنعت
		- میزان انتشار CO2 به ازای هر واحد ارزش‌افزوده
		- هزینه‌های تحقیق و توسعه به‌عنوان بخشی از تولید ناخالص داخلی
۱۰	کاهش ناابری‌ها	- نسبت افراد دارای کمتر از ۵۰ درصد از متوسط درآمد بر اساس سن و جنسیت
		- شاخص‌های سلامت مالی
		- سهم کار از تولید ناخالص داخلی، شامل پرداخت‌های دستمزد و حمایت اجتماعی
۱۱	شهرها و شهرک‌های ایمن و پایدار	- میانگین سهم مناطق توسعه‌یافته شهری که برای عموم مردم قابل‌دسترس هستند
		- نسبت جمعیت ساکن در شهرهایی که برنامه توسعه شهری و منطقه‌ای به‌منظور یکپارچه‌سازی پیش‌بینی جمعیت و نیاز منابع اجرایی می‌گردد.
		- نسبت پسماندهای جامد شهری که به‌صورت مناسب جمع‌آوری و به‌طور مناسب تخلیه می‌شوند
۱۲	تولید و مصرف مسئولانه	- نسبت نرخ مصرف بنزین به نرخ رشد جمعیت
		- نسبت جمعیت شهری ساکن در رازغه‌ها و سکونت‌های غیررسمی
		- نسبت افراد دارای دسترسی مناسب به سیستم حمل‌ونقل عمومی
۱۳	اقدامات آب‌وهوایی	- تعداد شرکت‌هایی که گزارش‌های پایدار را منتشر می‌کنند.
		- نرخ بازیافت ملی بر اساس تناژ مواد بازیافت شده
		- تعداد راهبردها برای آموزش توسعه پایدار، گردشگری پایدار
۱۴	زیست‌ن پایدار در آب	- میزان حمایت از فناوری‌های سازگار با محیط‌زیست
		- تعداد راهبردهای ملی بجهت کاهش خطرات بحران
		- میزان انتشار گازهای گلخانه‌ای
۱۵	زیست‌ن پایدار در خشکی	- معیارهای آسیب‌پذیری هوا
		- تراکم پسماندهای پلاستیکی شناور در مناطق ساحلی
		- نسبت ذخایر ماهی در سطوح پایدار بیولوژیک
۱۶	صلح و عدالت	- نسبت مناطق ویژه که با رویکرد مبتنی بر اکوسیستم مدیریت می‌شوند
		- وضعیت شاخص‌های پیشرو برای سلامت اکوسیستم
		- نسبت حیات‌وحش تجاری که به‌طور غیرقانونی شکار شده یا قاچاق می‌شود
۱۷	مشارکت برای اجرای اهداف	- میزان پیشرفت در جهت مدیریت پایدار جنگل‌ها
		- نسبت کودکان ۱ تا ۱۷ سال دارای تجربه تنبیه بدنی و خشونت روانی توسط سرپرستان
		- تعداد قربانیان قاچاق انسان در هر ۱۰۰ هزار نفر
۱۷	مشارکت برای اجرای اهداف	- ارزش کلی جریان‌های مالی ورودی و خروجی غیرقانونی
		- وجود مؤسسات مستقل ملی حقوق بشر مطابق با اصول پاریس
		- نسبت اعضاء و حق رأی کشورهای درحال توسعه در نهادهای بین‌المللی
۱۷	مشارکت برای اجرای اهداف	- تعداد کشورهای دارای رژیم ارتقای سرمایه‌گذاری در کشورهای کمتر توسعه‌یافته
		- تعداد توافق‌نامه‌ها و برنامه‌های همکاری علمی و یا فناوری میان کشورها و نسبت آنها بر اساس نوع همکاری
		- مقدار کل تأمین‌های مالی مورد تأیید برای کشورهای درحال توسعه جهت ارتقای توسعه، انتقال، توزیع و انتشار فناوری‌های سازگار با محیط‌زیست
۱۷	مشارکت برای اجرای اهداف	- سهم کشورهای درحال توسعه و کشورهای کمتر توسعه‌یافته از میزان صادرات جهانی
		- سهم کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته در صادرات جهان

مأخذ: سازمان حفاظت از محیط‌زیست، ۱۳۹۵، صص ۸۶-۶۱.

ارزیابی وضعیت توسعه پایدار در جهان

گزارش SDG Index در سال ۲۰۱۸، به ارزیابی وضعیت ۱۵۶ کشور در تحقق اهداف توسعه پایدار پرداخته است. بر اساس این گزارش ۲۰ کشور اول و دارای وضعیت مطلوب در شاخص های توسعه پایدار در زمره کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) می باشند. همانطور که در نمودار شماره (۱) قابل مشاهده است، سه کشور سوئد، دانمارک و فنلاند، مطلوب ترین وضعیت در توسعه پایدار را دارا می باشند. امتیاز کلی کشور سوئد در شاخص توسعه پایدار ۸۵ درصد برآورد شده است و گویای آن است که این کشور امتیاز ۸۵ از ۱۰۰ (بهترین امتیاز) را در دستیابی به اهداف ۱۷ گانه برنامه آرمان های توسعه پایدار کسب کرده است و جایگاه اول را در میان ۱۵۶ کشور مورد بررسی به خود اختصاص داده است. کشور دانمارک با کسب امتیاز کلی ۸۴٫۶ از ۱۰۰ (بهترین امتیاز) و کشور فنلاند با کسب امتیاز کلی ۸۳ از ۱۰۰ (بهترین امتیاز) به ترتیب جایگاه دوم و سوم را در میان ۱۵۶ کشور به خود اختصاص داده اند.^۱

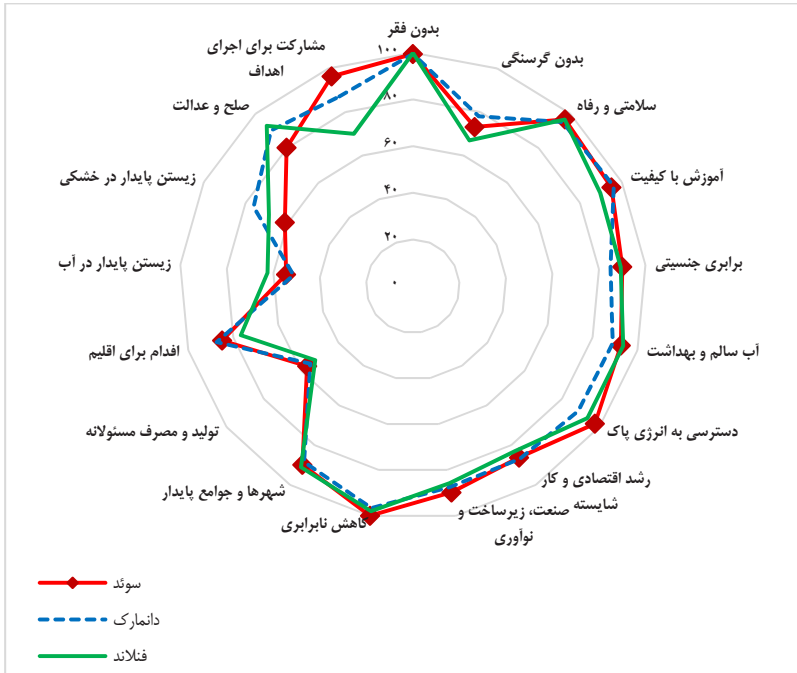
نمودار ۱- امتیاز کشورهای پیشرو در شاخص های توسعه پایدار (نمره ۱۰۰ بهترین امتیاز)

Source: SDG Index, 2018.

^۱ براساس گزارش SDG Index امتیاز کشورها در بازه بین ۰ تا ۱۰۰ دسته بندی می شود که امتیاز نزدیک به ۱۰۰ گویای وضعیت بهتر در توسعه پایدار و امتیاز نزدیک به ۰ وضعیت بدتر در توسعه پایدار را نشان می دهد.

نمودار ۲- کشورهای پیشرو در شاخص‌های توسعه پایدار (نمره ۱۰۰+ بهترین امتیاز)

Source: SDG Index, 2018.

براساس گزارش SDG Index در سال ۲۰۱۸، کشورهای با وضعیت نامطلوب در شاخص‌های توسعه پایدار در زمره کشورهای آفریقایی و کشورهای با شرایط جنگی قرار گرفته‌اند. سه کشور کونگو، چاد و جمهوری آفریقای مرکزی در زمره کشورها با نامساعدترین وضعیت در شاخص توسعه پایدار می‌باشند. کشور جمهوری آفریقای مرکزی با کسب امتیاز ۳۷٫۷ از ۱۰۰ (بهترین امتیاز) در جایگاه ۱۵۶امین کشور و نامساعدترین وضعیت در توسعه پایدار قرار دارد. این عملکرد حاوی این پیام به سایر کشورها می‌باشد که بهبود وضعیت این کشورها در نیل به توسعه پایدار نه تنها نیازمند تلاش بیشتر توسط خودشان می‌باشد، بلکه نیازمند کمک سایر کشورها جهت هموار کردن مسیر حرکت این کشورها و مشارکت جهانی بیشتر در این زمینه است.

توسعه پایدار در ایران

۱- سیر زمانی گسترش مفهوم توسعه پایدار در ایران

موضوع تدوین راهبردها، معیارها و شاخص‌های ناظر بر توسعه پایدار، با ایجاد کمیته ملی توسعه پایدار متشکل از وزارتخانه‌ها و دستگاه‌های اجرایی مرتبط (مسکن و شهرسازی، صنایع و معادن، جهاد کشاورزی، نیرو، امور خارجه، فرهنگ و آموزش عالی، نفت، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و سازمان حفاظت محیط‌زیست) در سال ۱۳۷۲ مورد توجه قرار گرفت. همچنین، یکی دیگر از نقاط عطف مرتبط با توسعه پایدار در کشور گنجاندن مفاد قانونی مشخص در ارتباط با توسعه پایدار و شاخص‌های ناظر بر آنها و همچنین اعمال شاخص‌های توسعه پایدار در طرح‌های توسعه ملی و منطقه‌ای در مواد ۱۸۴ و ۱۸۵ قانون برنامه پنجم توسعه است.^۱

۲- ارزیابی وضعیت توسعه پایدار در ایران

مطابق با اطلاعات ارائه شده در گزارش شاخص اهداف توسعه پایدار ۲۰۱۸، کشور ایران با کسب امتیاز ۶۵٫۵ از ۱۰۰ (نمره ۱۰۰ بهترین امتیاز)، در جایگاه ۸۲ در میان ۱۵۶ کشور مورد ارزیابی قرار گرفته است. این آمار گویای آن است که کشور ایران به تلاش بیشتری برای بهبود جایگاه خود در شاخص‌های ۱۷ گانه توسعه پایدار نیاز دارد.

مقایسه وضعیت کشور در شاخص‌های ۱۷ گانه توسعه پایدار با میانگین جهانی، کشورهای توسعه‌یافته OECD و کشورهای منطقه منا در جدول شماره (۴) و نمودارهای شماره (۳) و (۴) آمده است. با توجه به نمودارها نیز مشاهده می‌شود که عملکرد کشور در ۱۷ شاخص مورد بررسی به جز شاخص‌های برابری جنسیتی، دستیابی به آب سالم و مشارکت برای اجرای اهداف، نزدیک به میانگین جهانی است. همچنین، مقایسه عملکرد کشور با میانگین کشورهای منا نیز از هم‌راستایی وضعیت کشور با میانگین کشورهای منا حکایت می‌کند. اگرچه مطابق با اطلاعات

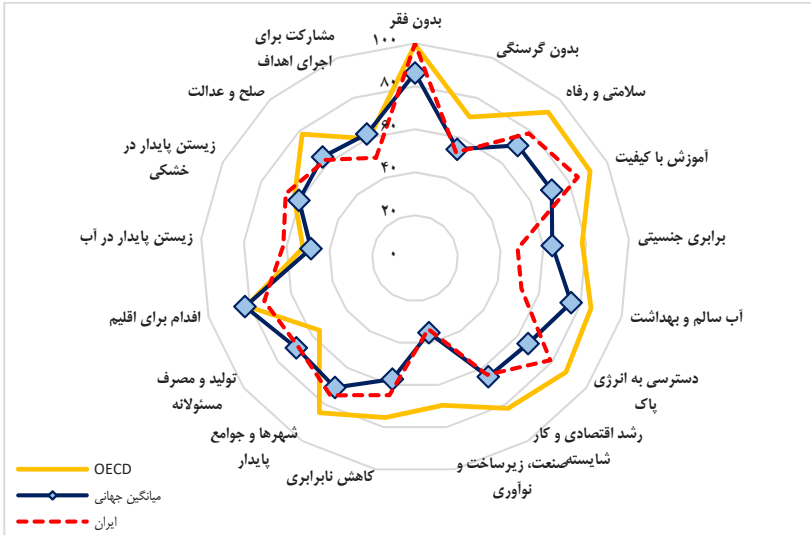
^۱ پوراصغر سنگاپین و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۳۹.

جدول شماره (۴)، کشور ایران در ۱۲ شاخص عملکرد مساعدتری را نسبت به میانگین کشورهای منطقه منا ثبت کرده است.

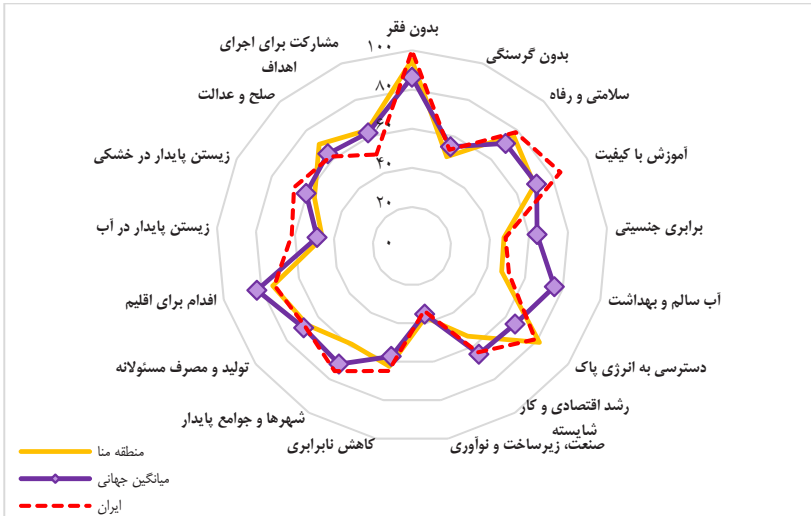
جدول ۴- وضعیت کشور در اهداف ۱۷ گانه توسعه پایدار (نمره ۱۰۰ بهترین امتیاز)

جهان	OECD	منطقه منا	ایران	اهداف ۱۷ گانه
۸۶.۳	۹۹.۴	۹۵.۰	۹۹.۹	بدون فقر
۵۴.۴	۷۰.۴	۴۸.۹	۵۲.۸	بدون گرسنگی
۷۱.۰	۹۲.۰	۷۶.۷	۷۸.۶	سلامتی و رفاه
۷۱.۱	۹۱.۰	۶۹.۹	۸۴.۷	آموزش با کیفیت
۶۴.۲	۷۸.۲	۴۷.۱	۴۸.۰	برابری جنسیتی
۷۵.۶	۸۵.۲	۴۷.۶	۵۱.۵	آب سالم و بهداشت
۶۶.۰	۸۸.۰	۸۱.۵	۷۸.۹	دسترسی به انرژی پاک
۶۴.۹	۸۲.۳	۵۴.۱	۶۳.۸	رشد اقتصادی و کار شایسته
۳۵.۳	۶۹.۷	۳۷.۰	۳۳.۶	صنعت، زیرساخت و نوآوری
۵۷.۳	۷۵.۵	۶۲.۵	۶۴.۹	کاهش نابرابری
۷۰.۸	۸۴.۶	۵۸.۸	۷۵.۱	شهرها و جوامع پایدار
۶۹.۲	۵۵.۷	۶۶.۹	۶۸.۳	تولید و مصرف مسئولانه
۸۲.۳	۸۱.۶	۷۴.۰	۷۳.۰	اقدام برای اقلیم
۴۸.۶	۵۲.۴	۴۶.۰	۶۱.۷	زیستن پایدار در آب
۶۰.۴	۶۲.۸	۵۵.۷	۶۷.۳	زیستن پایدار در خشکی
۶۳.۸	۷۸.۱	۷۰.۴	۶۱.۹	صلح و عدالت
۶۲.۱	۵۹.۷	۶۳.۴	۵۰.۲	مشارکت برای اجرای اهداف

Source: SDG Index, 2018.

نمودار ۳- وضعیت ایران و OECD در شاخص‌های توسعه پایدار (نمره ۱۰۰ بهترین امتیاز)

Source: SDG Index, 2018.

نمودار ۴- وضعیت ایران و منطقه منا در شاخص‌های توسعه پایدار (نمره ۱۰۰ بهترین امتیاز)

Source: SDG Index, 2018.

بررسی وضعیت کشور بر اساس اهداف ۱۷ گانه توسعه پایدار نیز گویای آن است که وضعیت کشورمان تنها در شاخص ریشه‌کن نمودن فقر مساعد است و از آنجا که این شاخص بر اساس شاخص درصد جمعیت زیرخط فقر ۱,۹ دلار در روز سنجیده می‌شود و با خط فقر ملی بسیار فاصله دارد، می‌توان گفت که در عمل وضعیت کشور در این شاخص نیز نامساعد بوده و این شاخص تصویر نادرستی را از وضعیت فقر در کشور نشان می‌دهد. چراکه در اندازه‌گیری فقر براساس معیار ۱,۹ دلار در روز، شرایط اقتصادی و شرایط تورمی حاکم بر کشورها نادیده گرفته می‌شود و این مسأله موجب شده که این شاخص در تخمین میزان افراد فقیر در کشورهای جهان از درجه اطمینان کمتری برخوردار باشد و برآورد تورش‌داری را از وضعیت میزان فقر در کشورهای مختلف جهان را بدست دهد.

بر اساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس در سال ۱۳۹۵ خط فقر یک خانوار چهار نفره در مناطق شهری حدود ۲ میلیون و ۷۶ هزار تومان محاسبه شده درحالی‌که در تابستان ۱۳۹۷ خط فقر به حدود ۲ میلیون و ۷۲۸ هزار تومان افزایش یافته است و یا خط فقر در مناطق شهری کشور در تابستان ۱۳۹۷ نسبت به بهار همان سال، ۲۷۸ هزار تومان برای یک خانوار ۴ نفره افزایش یافته است. این موضوع دلالت بر قرار گرفتن افراد بیشتر در زیرخط فقر در سال ۱۳۹۷ نسبت به سال‌های قبل دارد. همچنین، بر اساس این گزارش خط فقر برای یک خانوار ۴ نفره روستایی در سال ۱۳۹۵ معادل ۱ میلیون و ۱۶۷ هزار تومان محاسبه شده است درحالی‌که در تابستان ۱۳۹۷ به ۱ میلیون و ۵۷۸ هزار تومان افزایش یافته است. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که شاخص درصد جمعیت زیر خط فقر ۱,۹ دلار در روز، معیار مناسبی برای کشور ما نیست.

بر اساس اطلاعات ارائه شده در نمودارهای شمار (۳) و (۴)، وضعیت کشور در ارتباط با شاخص‌های ریشه‌کن کردن گرسنگی، برابری جنسیتی، صنعت، زیرساخت و نوآوری، دسترسی به سالم و بهداشت و مشارکت برای اهداف، دچار ضعف‌های اساسی است و با وضعیت ایده آل فاصله چشمگیر دارد.

ضعف اقتصاد کشور در ارتباط با ریشه‌کن کردن گرسنگی به‌طور عمده‌ای از وضعیت رکود تورمی حاکم بر اقتصاد کشور ناشی می‌شود. چراکه اقتصاد کشور به‌جز در معدودی از سال‌ها همواره با

تورم‌های بالا و دورقمی مواجهه بوده و از طرف دیگر، فضای رکودی حاکم بر اقتصاد، از ظرفیت‌های اشتغال‌زایی اقتصاد کاسته است. بر این اساس، از یک‌سو شرایط تورمی اقتصاد کشور به افزایش قیمت کالاها از جمله مواد غذایی منجر شده و از سوی دیگر به علت فضای رکودی اقتصاد، فرصت ایجاد اشتغال و کسب درآمد در جامعه محدود شده، فقر گسترده‌تر گردیده و لذا قدرت خرید خانوارها به شدت تحلیل یافته است و این وضعیت خود را به شکل کوچک کردن سفره خانوارها نشان داده است. بر اساس گزارش بانک مرکزی طی سال‌های ۱۳۸۷ الی ۱۳۹۶ از مقدار مصرف مواد غذایی اصلی کاسته شده است به این صورت که طی دوره مورد اشاره مقدار مصرف مواد غذایی اساسی همچون برنج از ۱۴۶ کیلوگرم به ۱۰۶ کیلوگرم، نان از ۴۴۵ کیلوگرم به ۲۹۸ کیلوگرم، گوشت از ۵۶ کیلوگرم به ۳۷ کیلوگرم و شیر از ۲۱۵ کیلوگرم به ۱۲۶ کیلوگرم کاهش یافته است و این امر موجب شده که حدود ۳۰ درصد جامعه ایران از لحاظ دریافت مواد غذایی برای پاسخ به نیازهای غذایی دچار سوءتغذیه باشند.^۱

در ارتباط با نامساعد بودن وضعیت نظام سلامت بر اساس گزارش ارائه شده به‌عنوان سند پشتیبان برنامه ششم توسعه^۲، می‌توان به بالا بودن هزینه‌های سلامت در کشور اشاره کرد. شاخص پرداخت مستقیم از جیب، گویای میزان هزینه‌های سلامت می‌باشد که به خانوارها تحمیل می‌شود. مقدار این شاخص بر اساس محاسبه حساب‌های ملی سلامت توسط مرکز آمار ایران، در سال ۱۳۹۴ برابر ۳۸،۱۱ درصد برآورد شده است. درحالی‌که میانگین پرداخت مستقیم از جیب در دنیا ۱۸ درصد بوده و این رقم در کشورهای پیشرفته زیر ۱۰ درصد می‌باشد. حال آنکه مردم در کشورها پیشرفته از توانایی بیشتری برای پرداخت برخوردار می‌باشند و به‌طور برعکس، در کشورهای درحال توسعه و توسعه‌نیافته (همچون ایران)، در حالی که مردم توان کمتری در پرداخت هزینه‌های سلامت دارند و لازم است که دولت بیشتر در بخش سلامت سرمایه‌گذاری نماید، سهم بیشتری از هزینه‌های سلامت مردم از جیب پرداخت می‌شود.

^۱ اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۶)، ص ۹.

^۲ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۹۴)، ص ۴۲.

همچنین، مطابق با آمارهای ارائه شده در شاخص توسعه پایدار ۲۰۱۸، عملکرد کشور در شاخص دسترسی به آب نیز نامساعد است. بر اساس بررسی‌های مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق ایران طی سال‌های اخیر سرانه منابع کشور به کمتر از ۱۰۰۰ متر مکعب رسیده است و این یعنی کشور در تنش آبی مزمن قرار دارد، اگرچه این رقم در سراسر کشور یکسان نیست به‌نحوی که در برخی از نقاط مقدار سرانه آب به کمتر از ۵۰۰ متر مکعب رسیده است و دلالت بر تنش آبی مطلق در آن منطقه دارد.

براساس آمار منتشر شده توسط شرکت مدیریت منابع آب ایران، ذخیره‌های آب‌های زیرزمینی در کشور به علت حفر چاه‌های غیر مجاز و استفاده بی‌رویه از این نوع منابع آبی از وضعیت چندان مناسبی برخوردار نیست. در حال حاضر حدود ۴۲ درصد از چاه‌های حفر شده غیرمجاز می‌باشند. حفر بی‌رویه چاه‌ها، منجر به برداشت و تخلیه حدود ۱۲۰ میلیارد مترمکعب از ذخایر غیرقابل تجدید منابع آب زیرزمینی کشور و افزایش تعداد دشت‌های ممنوعه و بحرانی کشور از ۲۲ دشت در سال ۱۳۴۵ به ۴۰۴ دشت در سال ۱۳۹۷ گردیده است.^۱ روند گسترش ابعاد و شاخص‌های بحران آب و پیامدهای آن جای هیچ‌گونه درنگ و تردیدی را برای اصلاح رویکردهای مدیریتی بخش آب کشور باقی نمی‌گذارد. اگرچه برنامه‌ها و راهکارهای مختلفی برای مدیریت این بحران تدوین و یا اجرایی شده‌اند، اما شواهد حکایت از ناکافی بودن و یا اثربخشی اندک آن‌ها دارد.^۲

در خصوص ضعف جایگاه کشور در شاخص صنعت و نوآوری نیز باید در نظر داشت که تزریق درآمدهای نفتی به‌منظور دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی طی سال‌های متمادی، ضمن تسلط فضای رانتی بر اقتصاد کشور، به ایجاد ساختار انگیزشی متکی به رانت جویی دامن زده است. در این شرایط، از یک‌سو، اولویت بازیگران اقتصادی کشور تغییر کرده و دستیابی به کیک نفتی مبنای حداکثر سازی سود بنگاه‌ها قرار گرفته است و لذا این شرایط بنگاه‌ها را از نوآوری بی‌نیاز ساخته است و از سوی دیگر، دولت به پشتوانه درآمدهای نفتی، سعی نموده نارسایی‌ها را با تخصیص ارز و ریال بیشتر به اقتصاد کشور جبران کند و این امر ضمن ایجاد ساختار صنعتی

^۱ <http://otaghiranonline.ir/news2/17824>

^۲ اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، ۱۳۹۶، ص ۳.

وابسته به دولت، منجر به آن شده که نظام نوآوری و ساختار آموزشی به لحاظ کمیت با رشد همراه شود، اما به لحاظ کیفیت که همان هم‌راستایی نوآوری و آموزش با نیازهای بازار کار و نیازهای صنعت است، توفیقی حاصل نشود و در عمل در تولید علم با رویکرد ثبت اختراع و تجاری‌سازی دستاوردهای علمی نیز اقتصاد کشور از جایگاه مطلوبی بهره‌مند نباشد.^۱

همچنین، علیرغم آنکه به‌منظور بهبود جایگاه صنعتی کشور، داشتن یک نقشه راه تحت عنوان سند استراتژی توسعه صنعتی، از ضروریات محسوب می‌شود و اغلب کشورهای پیشرفته در مقاطعی از مراحل توسعه خود از وجود این نقشه راه بهره‌بردارند، کماکان خلأ چنین سندی در کشور وجود دارد. عدم وجود استراتژی توسعه صنعتی منجر به اتلاف و تخصیص غیر بهینه منابع گردیده است. چراکه، تعیین اولویت‌های صنعتی و صنایع دارای مزیت کشور در قالب استراتژی توسعه، سبب علامت‌دهی و هدایت منابع، سرمایه‌های کشور و حمایت‌ها هدفمند دولت به سمت بخش‌های موردنظر خواهد شد. متأسفانه در حال حاضر تمرکز بیشتر صنایع در بخش‌های متکی به رانت و مواد خام است که تجربه ثابت کرده این صنایع نمی‌توانند موتور رشد و توسعه کشور باشند.

در ارتباط با جایگاه نامناسب کشور به لحاظ شاخص رشد اقتصادی نیز باید خاطر نشان کرد که مهم‌ترین تنگنای ساختاری اقتصاد ایران به سیستم پاداش‌دهی و چارچوب نهادی غیر مولد آن مربوط می‌شود. در چنین ساختاری بیشترین پاداش‌ها به بخش‌های غیرمولد و سوداگرانه داده می‌شود و از بخش‌های حقیقی اقتصاد، نه تنها حمایت کافی صورت نمی‌گیرد که به‌واسطه رقابت‌های غیرمنصفانه و تبعیض‌های حاکم، از گردونه رقابت خارج می‌شوند. سیستم پاداش‌دهی معیوب، هزینه‌های مبادله را به شدت برای بخش حقیقی اقتصاد بالا برده و انگیزه برای فعالیت در این حوزه را کمرنگ ساخته است. از زاویه‌ای دیگر، باید در نظر داشت که ثبات اقتصاد کلان شرط لازم برای رشد اقتصادی پایدار و مستمر است و بخش خصوصی برای حضور در اقتصاد به‌خصوص در بخش‌های مولد به ثبات، امنیت و قابلیت پیش‌بینی‌پذیری برای انجام سرمایه‌گذاری نیازمند است. این در حالی است که وجود نوسانات زیاد در شاخص‌های اقتصاد

^۱ طاهر پور و صمدیان (۱۳۹۵)، صص ۱۲۶-۱۱۷.

کلان نظیر نوسانات نرخ ارز و تغییر مکرر قوانین و مقررات باعث می‌شود که فعالان اقتصادی نتوانند از حداقل اطمینان برای برنامه‌ریزی در خصوص انجام فعالیت‌های بلندمدت در عرصه اقتصاد برخوردار باشند^۱ و اقتصاد کشور از منظر اهداف اقتصادی نیز، در تحقق توسعه پایدار با چالش‌های اساسی مواجه باشد.

براساس آمارهای ارائه شده در گزارش شاخص‌های توسعه پایدار در سال ۲۰۱۸، وضعیت کشور در شاخص برابری جنسیتی مساعد نمی‌باشد. مطابق با آمار ارائه شده در گزارش مجمع جهانی اقتصاد در سال ۲۰۱۸، کشور ایران با کسب رتبه ۱۴۲ در میان ۱۴۹ کشور در زمره ۱۰ کشور با بیشترین شکاف جنسیتی قرار دارد. مشارکت پایین زنان در بازار کار و مناصب سیاسی مهم‌ترین عامل‌های توضیح دهنده گسترده بودن شاخص شکاف جنسیتی در کشور است. در خصوص موانع پیش‌روی مشارکت اقتصادی زنان در کشور می‌توان به حاکمیت تفکر سنتی مرد سالاری در جامعه (این باور که مردها تامین کننده اصلی معیشت اقتصادی خانوار محسوب می‌شوند)، فقدان توازن کار-زندگی، نقص مهارت‌های اکتسابی واجد شرایط و... اشاره کرد.

نتیجه‌گیری

توسعه پایدار به مدیریت استفاده از منابع طبیعی، اجتماعی، انسانی و اقتصادی در کنار حفاظت از محیط‌زیست تأکید دارد، به گونه‌ای که بدون آسیب رساندن به محیط‌زیست، پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جوامع حاصل شود و ابعاد توسعه انسانی، به‌ویژه افزایش پایدار و مستمر رفاه را برای نسل امروز و آینده بشر به ارمغان آورد.

به‌واسطه آنکه بسیاری از معضلاتی که در حال حاضر جامعه جهانی در حوزه‌های گوناگون توسعه پایدار (اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و خصوصاً زیست‌محیطی) با آن مواجه است، ناشی از رویکرد معطوف به رشد اقتصادی (رویکرد توسعه اقتصادی صرف و عدم تکوین و تکامل سایر ابعاد

^۱ بر اساس گزارش رقابت‌پذیری سال ۲۰۱۷-۱۸، عدم ثبات در سیاست‌ها سومین مشکل اصلی فعالان اقتصادی و نظام تولید کشور محسوب می‌شود.

^۲ The Global Gender Gap Report 2018

مختلف توسعه) در دهه‌های گذشته بوده، لذا پیشنهاد می‌شود برنامه‌ای جامع، هماهنگ و نظام‌مند در راستای عملیاتی‌سازی برنامه آرمان‌های توسعه پایدار در کشور تدوین شود که مجموعه‌ای از سیاست‌های زیر را در برگیرد:

- مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع طبیعی مبتنی بر توان و پایداری زیست بوم، به‌ویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی
- پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک و آلودگی‌های صوتی، امواج و اشعه‌های مخرب و تغییر نامساعد اقلیم و الزام به رعایت استانداردها و شاخص‌های زیست‌محیطی در قوانین و مقررات و برنامه‌های توسعه پایدار
- گسترش اقتصاد سبز با تأکید بر صنعت کم‌کربن، استفاده از انرژی‌های پاک، محصولات کشاورزی سالم و مدیریت پسماندها و پساب‌ها با بهره‌مندی از ظرفیت‌های اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و زیست‌محیطی
- اصلاح الگوی تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی و بهینه‌سازی الگوی مصرف آب، منابع، غذا، مواد و انرژی به‌ویژه ترویج مواد سوختی سازگار با محیط زیست
- توسعه حمل‌ونقل عمومی سبز از جمله حمل‌ونقل برقی و افزایش حمل‌ونقل همگانی به‌ویژه در کلان‌شهرها
- اصلاح ساختار نهادی ضد تولید اقتصاد، از طریق بالا بردن هزینه فعالیت‌های غیرمولد و مسدود ساختن راه‌های دستیابی به درآمدهای سهل‌الوصول و بی‌زحمت ناشی از فعالیت‌های سوداگرانه، رانت‌جویانه و فسادآلود
- حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری‌ها به سمت فناوری‌های دوست‌دار و سازگار با محیط زیست با استفاده از ابزارهای مناسب از جمله عوارض و مالیات سبز
- تقویت دیپلماسی محیط زیست در راستای دستیابی به اجماع منطقه‌ای برای مقابله با گردوغبار و آلودگی‌های آبی، و گسترش مشارکت و همکاری‌های هدفمند و تأثیرگذاری منطقه‌ای و بین‌المللی در زمینه محیط زیست

- تدوین استراتژی توسعه صنعتی مبتنی بر حفاظت از محیط زیست و تعیین اولویت‌های تولیدی به‌دوراز از اقتصاد سیاسی رانتی با همکاری نخبگان، استادان دانشگاه، استراتژیست‌ها و آینده‌پژوهان کشور
- اجرای سیاست‌های تسهیل‌کننده دسترسی اقشار آسیب‌پذیر به دارایی‌های درآمدزا، همچون تجهیز آنها به مهارت و ایجاد اشتغال برای آنها
- پیگیری سیاست پرداخت‌های انتقالی هدفمند به جای پیگیری پرداخت‌های انتقالی همگانی
- تأمین امنیت غذایی و بهره‌مندی عادلانه آحاد مردم از سبد غذایی سالم، مطلوب و کافی مطابق با استانداردهای منطقه‌ای و جهانی
- افزایش و بهبود کیفیت و ایمنی خدمات و مراقبت‌های جامع و یکپارچه سلامت با محوریت عدالت و تأکید بر پاسخگویی، اطلاع‌رسانی، اثربخشی، کارایی و بهره‌وری

منابع فارسی

۱. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۶)، ارزیابی خوداتکایی کشاورزی و غذایی ایران با نگاهی به وضعیت عرضه و مصرف مواد غذایی در جامعه.
۲. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران (۱۳۹۷)، وضعیت رقابت‌پذیری ایران در سال ۱۳۹۷ براساس گزارش رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۱۸.
۳. پوراصغر سنگاچین، فرزاد (۱۳۹۷)، آرمان‌ها و شاخص‌های توسعه پایدار (SDGs)، امور برنامه‌ریزی، آمایش سرزمین و محیط‌زیست، معاونت هماهنگی سازمان برنامه و بودجه.
۴. پوراصغر سنگاچین، فرزاد و رمضان اسمعیل اسدی (۱۳۹۶)، اصول، مبانی و شاخص‌های توسعه پایدار، معاونت امور اقتصادی و هماهنگی برنامه و بودجه.
۵. پوراصغر سنگاچین، فرزاد، فاطمه غفاری رهبر و محمد حسین آبادی (۱۳۹۴)، توسعه پایدار: مبانی و شاخص‌های پایداری، انتشارات علم کشاورزی ایران.
۶. دینی ترکمانی، علی و علی جعفر شهرستانی (۱۳۹۷)، اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۷، موسسه راهبردهای بازنشستگی صبا.
۷. زاهدی، شمس السادات و غلمعلی نجفی (۱۳۸۵)، بسط مفهومی توسعه پایدار، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰، شماره ۴.
۸. سازمان حفاظت از محیط زیست (۱۳۹۱)، آینده‌ای که می‌خواهیم، دستاوردهای کنفرانس سازمان ملل متحد پیرامون توسعه پایدار (ریو ۲۰+)، ترجمه: دکتر مجید شفیع‌پور و نرگس صفار، سازمان حفاظت از محیط زیست.
۹. سازمان حفاظت از محیط‌زیست (۱۳۹۵)، اهداف توسعه پایدار، انتشارات حک.
۱۰. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور (۱۳۹۴)، سند تفضیلی برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۹۵-۱۳۹۹).
۱۱. سوبوتینا، تاتیانا (۱۳۹۰)، فراسوی رشد اقتصادی؛ پیش درآمدی بر توسعه پایدار، مترجمان: محمدرضا سرکار آرائی و عباس معدن‌دار آرائی، نشر نی.

۱۲. طاهرپور، جواد و فرزانه صمدیان (۱۳۹۵)، چالش‌های نظام آموزش در اقتصادهای متکی به نفت، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال بیست‌ودوم، شماره ۷۳.
۱۳. قدیری، محمود و سوگل ممسنی (۱۳۹۳)، تحلیل شاخص‌های توسعه پایدار شهر بوشهر با مناطق شهری کشور، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال چهاردهم، شماره ۳۵.
۱۴. مدوز، دنیس، یورگن راندرز، دونالد مدوز (۱۳۸۷)، محدودیت‌های رشد، مترجم: علی حبیبی و فرزاد پوراصغر سنگاچین، انتشارات مؤسسه آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی.
۱۵. مهسواری (۱۳۷۸)، توسعه پایدار و مدیریت دولتی در هند، فصلنامه مدیریت توسعه، شماره ۹.
۱۶. نصیری، (۱۳۷۹)، توسعه پایدار، چشم‌انداز جهان سوم، انتشارات فرهنگ اندیشه.
۱۷. هارتموت، بوسل (۱۳۸۱)، توسعه پایدار، مفاهیم و محدودیت‌ها، مترجم: حسن دارابی، فصلنامه مسکن و انقلاب، شماره ۸۹.

منابع لاتین

1. Maclean, J., & Plascencia, O. (2012). Green Growth, Resources and Resilience: Environmental Sustainability in Asia and the Pacific.
2. SDG Index and Dashboards Report 2018, Global Responsibilities, International Spillovers in achieving the goals, Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network.
3. Soubbotina, Tatyana P. (2004), Beyond Economic Growth: An Introduction to Sustainable Development, Second Edition (PDF), WBI Learning Resources Series, World Bank Institute.
4. The Global Gender Gap Report 2018
5. <http://otaghiranonline.ir/news2/17824>

فرم ارزیابی بروشور

۱- مفاهیم ارائه شده در بروشور اقتصاد به زبان ساده را تا چه میزان مفید ارزیابی می‌کنید؟

□ عالی □ خوب □ متوسط □ ضعیف

۲- آیا با تهیه نسخه‌های بعدی بروشور موافقت می‌کنید؟

□ بلی □ خیر

۳- پیشنهادات شما برای بهبود نسخه‌های بعدی بروشور چیست؟

.....

.....

.....

۴- از نظر شما در نسخه‌های بعدی بروشور، بایستی به معرفی چه متغیرها یا مفاهیم اقتصادی پرداخته شود؟

.....

.....

.....

۵- برگزاری چه دوره‌های آموزشی را برای به‌روزرسانی دانش هیئت نمایندگان محترم پیشنهاد می‌نمایید؟

.....

.....

.....

یادداشت

A series of horizontal dotted lines for writing notes, arranged in a repeating pattern across the page.

یادداشت

A series of 21 horizontal dotted lines for writing.